

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۴/۳ □ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۷/۱۲

ارزش‌های انقلاب اسلامی ایران در آینه شهدای جنگ تحمیلی (مطالعه موردی وصیت‌نامه شهدای استان ایلام)

مهتاب محمدیان

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی انقلاب اسلامی پژوهشکده امام خمینی (س) و

انقلاب اسلامی، تهران، ایران

email: mahtab.mohamadian71@gmail.com

امیر عظیمی دولت‌آبادی

استادیار گروه جامعه‌شناسی پژوهشکده امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی، تهران، ایران

email: aazimii@yahoo.com

احسان عسگری

دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی (مطالعات سیاسی انقلاب اسلامی) پژوهشکده امام

خمینی (س) و انقلاب اسلامی، تهران، ایران

email: askariehsan1372@gmail.com

چکیده:

پژوهش حاضر به دنبال بررسی چگونگی بازتاب مهم‌ترین ارزش‌های انقلاب اسلامی ایران در وصیت‌نامه شهدای جنگ تحمیلی است. برای این منظور، پس از مرور ادبیات مفهومی و نظری «ارزش»، چهارچوب مفهومی تحقیق که شامل هفت بُعد و هفده مؤلفه مهم ارزش‌های انقلاب اسلامی است بررسی می‌شود. جمعیت این تحقیق کلیه شهدای استان ایلام را که دارای وصیت‌نامه هستند شامل می‌شود. با توجه به این موضوع، حجم نمونه تحقیق، ۴۶۲ مورد از وصایای شهدای این استان است. یافته‌های تحقیق، نشان داده‌اند که از حیث تأکید بر ارزش‌های موردنظر در بین شهدایی که وصیت‌نامه آن‌ها موجود است، بیشترین تأکید بر ارزش‌های اجتماعی با ۴۰ درصد و کمترین میزان اهمیت، مربوط به ارزش‌های اقتصادی با ۶ درصد بوده است. از حیث اهمیت به مؤلفه‌های مربوط به هر کدام از ارزش‌ها، بیشترین میزان تأکید و اهمیت، مربوط به مؤلفه استکبارستیزی با ۶۴/۹ درصد و کمترین میزان نیز مربوط به مؤلفه عدالت با ۳/۱ درصد بوده است. روش تحقیق برای انجام این پژوهش، به صورت تحلیل محتوا است.

واژگان کلیدی: وصیت‌نامه، شهید، ارزش‌های انقلاب اسلامی، استان ایلام.

مقدمه

به اذعان برخی از اندیشمندان و صاحب‌نظران حوزه انقلاب، انقلاب اسلامی ایران با تکیه بر دین و ارزش‌های متعالی به پیروزی رسید و یک انقلاب دینی محسوب می‌شود؛ همان چیزی که فوکو از آن تحت عنوان «روح جهان بی‌روح» یاد می‌کند (تاجیک و درویشی، ۱۳۸۳: ۱۴). برخی از محققین این انقلاب را به لحاظ ماهیت و محتوا نمونه عینی و واقعی از تغییر ارزش‌های مردم ایران می‌دانند؛ چرا که موجب گسترش و تعمیق ارزش‌های اسلامی در جامعه شد و به عبارت دیگر، سرآغازی برای تغییرهای بنیادین در ارزش‌های اجتماعی حاکم بر جامعه بود. در واقع، با پیروزی انقلاب اسلامی یک نظام ارزشی جدید پایه‌ریزی شد که عناصر مهم آن از بین رفتن بی‌عدالتی و نابرابری، استبداد، وابستگی به غرب، تمایل بیشتر به مذهب، ایثار، انسجام و ... بود (رفیع‌پور، ۱۳۷۸: ۱۲۷).

علاوه بر تأثیر عمیق جابه‌جایی ارزش‌های داخلی، انقلاب اسلامی ایران سبب شد تا مسلمانان سراسر جهان شاهد اوج گرفتن مفهوم هویت اسلامی و بازگشتی باغرور و بااقتدار در دنیایی شوند که تحت سلطه ابرقدرت‌ها قرار داشت (تاجیک و درویشی ۱۳۸۳: ۱۴۳). به بیانی دیگر انقلاب اسلامی ایران توانست بسیاری از باورهای جهانی را، به‌ویژه در حوزه مسائل سیاسی و اجتماعی دگرگون کند و با نقش‌آفرینی دین آینده‌ای جدید و امیدوارکننده پیش‌روی جهانیان خصوصاً مسلمانان بگشاید (طالبان، ۱۳۸۹: ۲۴). از سویی، انقلاب اسلامی ایران به علت داشتن ابعاد برجسته فرهنگی، دینی، ایدئولوژیکی و ارزشی، مهم‌ترین رخداد تأثیرگذار بر چرخش فرهنگی در قلمرو مطالعات انقلاب‌های اجتماعی است (حاضری، ۱۳۸۶: ۱۴). از چشم‌انداز این دسته از تبیین‌های انقلاب (تبیین‌های فرهنگی) یکی از عللی که مردم ایران را به قیام برای براندازی نظام شاهنشاهی سوق داد، راه و روش رژیم پیشین بود که با ارزش‌های مورد قبول مردم از جمله ارزش‌های دینی و مذهبی در تعارض قرار داشت (طالبان، ۱۳۸۹: ۲۴).

در واقع، تلاش ایدئولوگ‌های رژیم پهلوی در تجلیل از نظام پادشاهی ایران و نادیده گرفتن اسلام در اقداماتی همچون تغییر تقویم اسلامی کشور به تقویم غیرمذهبی و سلطنتی

که با تاریخ (به نسبت) مشخص تأسیس نخستین پادشاهی ایران آغاز می‌شد، برگزاری جشن‌های دو هزار و پانصد ساله تأسیس سلطنت در ایران، نادیده انگاشتن جایگاه و اهمیت تعطیلی‌های مذهبی و به‌جای آن در نظر گرفتن تعطیلی‌های تازه‌ای همچون روز تولد شاه و فرزندش و تاریخ اجرایی شدن برنامه اصلاحات ارضی به تقویم کشور، سخت‌گیری بر روحانیون و رواج مفاسد اخلاقی همچون فحشا و بی‌بندوباری و ... سبب شد منتقدان اجتماعی و ایدئولوگ‌های انقلابی، مسلمان را به تدریج به سمت تحلیل مسائل ایران با توجه به اسلام و ارزش‌های مذهبی سوق دهند. افزون بر نخبگان جامعه، مردم ایران نیز به دلایلی همچون افزایش میزان تحصیل کرده‌ها و بالا رفتن سطح آگاهی‌های عمومی، سیاسی و به‌خصوص پیروی از ایدئولوگ‌های انقلابی مسلمان متوجه فرایند تضعیف هویت و نابسامانی در نظام ارزشی خود شدند (حاجیلری، ۱۳۸۰: ۹۳).

در این میان، امام خمینی به‌عنوان برجسته‌ترین ایدئولوگ انقلاب ایران با تأکید بر ارزش‌های دینی و مذهبی مشکلات کشور را ناشی از دور شدن از اسلام، وابستگی به کشورهای غربی و استعمار غرب می‌دانست. ایشان عقیده داشت در سایه اسلام می‌توان به معنای واقعی به استقلال و آزادی دست یافت (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۴: ۴۳۱). وی با استفاده از شخصیت‌های ائمه و رویدادهای زندگی آنان به‌خصوص واقعه عاشورا و شهادت امام حسین^(ع)، شعار هر روز عاشورا و هر مکان کربلا را مطرح کرد و بدین‌وسیله مؤمنان را تشویق کرد که می‌توان در هر زمان، از جمله عصر حاضر، به ندای هل من ناصر امام حسین^(ع) پاسخ داد و راه آن را نیز در مبارزه با حکومت یزید زمان و شهادت در راه حق معرفی کرد (اخوان‌مفرد، ۱۳۸۱: ۱۸۴). ایشان توانست از اعتقاد شیعه به «شهادت» در بسیج مردمی و آمادگی آنان برای فداکاری در راه انقلاب به‌درستی استفاده کند.

برخی از محققین عقیده دارند که در فهم و شناخت فرایند مشارکت و بسیج توده‌ای در انقلاب اسلامی ایران، باید به مفهوم «شهادت» به‌عنوان یک ارزش، نماد و یکی از مهم‌ترین بخش‌های گفتمان شیعی توجه کرد؛ زیرا این مفهوم قدرت اصلی نیروی محرکه در مبارزه با رژیم پهلوی بود. آن‌ها بر این نکته اذعان دارند که اعتقاد به شهادت، نیروی عظیمی به

مردم ایران بخشید تا با تمام قدرت برای هدفشان آماده از خودگذشتگی باشند (پناهی، ۱۳۸۶: ۶۴)؛ نیرویی که بعد از انقلاب اسلامی نیز تداوم پیدا کرد و تأثیر شگرف خود را در رویدادها و حوادث پیش آمده نشان داد. با شروع جنگ تحمیلی نسل مؤمن و متعهد به ارزش‌ها و هنجارهای دینی حاکم بر ماهیت انقلاب و نظام جمهوری اسلامی برای حفظ و دفاع از انقلاب اسلامی و میهن خود به فرمان امام لیک گفتند و جان خود را در راه ایمان و عقیده خود و در واقع دفاع از همین ارزش‌های برآمده از انقلاب اسلامی نثار کردند. با تغییرات اساسی در نظام ارزشی مردم ایران، ایمان به عنوان سیمای اجتماعی، قوی‌ترین همبستگی را در آن‌ها پدید آورد و اشتیاق شهادت (ارزش) همه آن‌ها را فراگرفت (رفیع پور، ۱۳۷۸: ۱۳۸). ارزش‌هایی که در جامعه ایران بعد از انقلاب، به‌ویژه در دوران دفاع مقدس، حضور جدی و پررنگ داشت.

این تحقیق بر آن است تا انعکاس ارزش‌های انقلاب اسلامی را در میان شهدای جنگ تحمیلی مورد بررسی قرار دهد و نشان دهد ارزش‌هایی که شهدا در وصایای خود بر آن تأکید داشتند، به‌گونه‌ای که حاضر شدند بابت حفظ آن جان خود را نثار نمایند، کدام‌اند.

سؤال اصلی تحقیق

مهم‌ترین ارزش‌های انقلاب اسلامی که در وصیت‌نامه‌های شهدای جنگ تحمیلی بازتاب یافته چیست و سلسله‌مراتب آن‌ها چگونه است؟

پیشینه تحقیق

خلاصه‌ای از تحقیقات و مطالعاتی که در رابطه با موضوع پژوهش حاضر انجام گرفته، به صورت جدول ذیل ارائه می‌شود:

گردآورنده	سال	عنوان تحقیق	یافته اصلی
اکبر اشعری	۱۳۵۸	بررسی پایگاه اقتصادی - اجتماعی شهدای انقلاب اسلامی در روزهای ۲۲-۲۰ بهمن ۱۳۵۷ تهران	اکثریت شهدا از طبقه اجتماعی پایین بوده‌اند
یحیی علی بابایی	۱۳۶۸	بررسی وضعیت اقتصادی، اجتماعی بسیجیان جبهه رفته شهر تهران	اکثریت شهدا از طبقه اجتماعی پایین بوده‌اند
زهرا عرب‌نژاد	۱۳۸۰	بررسی خاستگاه اجتماعی و تحلیل محتوای وصیت‌نامه‌های شهدای شهرستان کرمان	اکثریت شهدا از طبقه اجتماعی پایین بوده‌اند
حسن دهقانیان ارزیل	۱۳۹۰	بررسی خاستگاه و طبقه اجتماعی شهدا و ایشارگران انقلاب اسلامی با تأکید بر مطالعه در استان‌های آذربایجان شرقی و غربی (۵۷-۱۳۵۰)	اکثریت شهدا از طبقه اجتماعی پایین و متوسط بوده‌اند
محمدامین باقری	۱۳۹۰	بررسی خاستگاه و طبقه اجتماعی شهدای انقلاب اسلامی شهر تهران (سال‌های ۵۷-۱۳۵۶)	اکثریت شهدا از طبقه اجتماعی پایین بوده‌اند

جدول شماره (۱): جمع‌بندی پیشینه تجربی تحقیق حول پایگاه و طبقه اجتماعی شهدا

مرور پیشینه تجربی تحقیق نشان می‌دهد که مطالعات متعددی در خصوص وصایای شهدای جنگ تحمیلی در استان‌های مختلف از ابعاد متعدد انجام شده است؛ اما هیچ‌کدام از آن‌ها ارزش‌های انقلاب اسلامی را به معنای عام به صورت یک‌جا در وصیت‌نامه شهدای جنگ مورد بررسی قرار نداده‌اند و اساساً دغدغه آن‌ها بررسی نحوه بازتاب این ارزش‌ها در وصایای شهدا نبوده است، بلکه بیشتر بر طبقه اجتماعی شهدا تکیه داشته‌اند. ضمن اینکه این بررسی شامل تمام وصیت‌نامه‌های شهدای استان ایلام است. در این پژوهش هدف آن است که تمام وصیت‌نامه‌های ثبت‌شده از شهدای استان ایلام مورد واکاوی قرار گیرد.

روش تحقیق و گردآوری داده‌ها

یکی از روش‌هایی که برای تحقیق حاضر مناسب است، روش تحلیل محتوا است. تحلیل محتوا، یک فنّ نظام‌مند و تکرارپذیر برای فشرده‌سازی لغات زیادی از متن در مقوله‌های معدود از محتوا بر اساس قاعده‌های واضح و روشن کدگذاری است (هومن، ۱۳۹۳: ۱۹). در این پژوهش از تحلیل محتوای مضمونی برای شناخت مؤلفه‌های موردنظر استفاده شده است؛ بدین معنا که با توجه به تعداد ۴۶۲ مورد وصیت‌نامه، در هر وصیت‌نامه به دنبال مضمون‌هایی مرتبط با مؤلفه‌های موردنظر بوده‌ایم و ملاک در این پژوهش تعداد وصیت‌نامه‌ها و میزان اهمیت به هر کدام از مؤلفه‌های موردنظر در هر کدام از وصیت‌نامه‌ها است نه صرفاً تحلیل خود مؤلفه‌ها.

واحد تحلیل

واحدهای تحلیل به واحدهایی گفته می‌شود که از نظر آماری تحلیل می‌شوند تا به پرسش‌های پژوهش پاسخ دهند. در این پژوهش، واحد تحلیل در مرحله اول (خاستگاه اجتماعی شهدا) فرد است. بدین صورت که اطلاعات موجود در مورد تک‌تک شهدا گردآوری شده و سپس به تجزیه و تحلیل آن‌ها در سطح کل خواهیم پرداخت؛ اما در مرحله دوم (میزان اهمیت شهدا به هر کدام از ارزش‌ها و مؤلفه‌های انقلاب اسلامی) واحد تحلیل خود وصیت‌نامه‌ها است. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS صورت گرفته است. این تجزیه و تحلیل در دو سطح آماری توصیفی و آماری استنباطی انجام گرفته که نتایج آن در بخش بعدی آورده شده است.

جمعیت و نمونه

جمعیت مورد مطالعه این تحقیق، کلیه شهدای استان ایلام در طول جنگ تحمیلی است. در این تحقیق همه اعضای جامعه مورد بررسی قرار گرفته است. بنابراین در این تحقیق بحث نمونه و نمونه‌گیری موضوعیت ندارد و فاقد نمونه‌گیری است. لازم به ذکر است که طبق

آمار رسمی بنیاد شهید استان ایلام تعداد شهدای استان ایلام ۲۲۸۷ نفر بوده که از این تعداد تنها ۴۶۲ نفر دارای وصیت‌نامه هستند.

چهار چوب مفهومی و نظری

محمدحسین پناهی، ارزش‌های اجتماعی، به‌ویژه ارزش‌های مرتبط با انقلاب اسلامی را در هفت مبحث مورد بررسی قرار داده و برای هرکدام از این مباحث چند مقوله در نظر گرفته است.

۱. بعد سیاسی:

۱-۱. جمهوری اسلامی؛

۱-۲. حکومت اسلامی؛

۱-۳. نهادهای سیاسی خاص؛

۱-۴. حق و ارزش آزادی و مشارکت سیاسی؛

۱-۵. سایر ارزش‌ها سیاسی نظام آرمانی؛

۱-۶. سایر شعارهای سیاسی مربوط به جامعه آرمانی.

۲. بعد فرهنگی:

۲-۱. ارزش‌های جانبازی و شهادت در راه اسلام و خدا؛

۲-۲. ارزش حجاب؛

۲-۳. ارزش‌های اسلامی دیگر؛

۲-۴. هنجارهای اسلامی؛

۲-۵. دین اسلام؛

۲-۶. اسطوره‌های مذهبی؛

۲-۷. اسطوره‌های ملی؛

۲-۸. سایر موارد فرهنگی.

۳. بعد اقتصادی:

۱- ۳. نفی فقر و محرومیت؛

۲- ۳. نفی استثمار و نابرابری اقتصادی؛

۳- ۳. حمایت از طبقات محروم؛

۴- ۳. مخالفت با طبقه سرمایه‌دار و مرفه؛

۵- ۳. نفی نظام اقتصادی سرمایه‌داری؛

۶- ۳. سایر امور اقتصادی و طبقاتی.

۴. اتحاد، تشکل و تداوم مبارزه عمومی و طبقاتی

۱- ۴. دعوت از عموم مردم به اتحاد، تشکل و تداوم مبارزه؛

۲- ۴. دعوت به اتحاد و تشکل طبقات محروم و تداوم مبارزه؛

۳- ۴. دعوت به اتحاد و تشکل و مبارزه طبقه کارگر و ادامه آن؛

۴- ۴. دعوت به اتحاد و تشکل اقشار اجتماعی خاص؛

۵- ۴. سایر موارد مربوط به تشکل اقشار و طبقات اجتماعی؛

۵- نیروهای نظامی و امنیتی؛

۶- مسائل و انحرافات اجتماعی؛

۷- سایر موارد مربوط به ارزش‌های و آرمان‌های انقلاب (پناهی، ۱۳۸۳: ۲۶۸-۲۶۹).

پژوهش محمدحسین پناهی در خصوص ارزش‌های انقلاب اسلامی مبنای چهارچوب مفهومی این تحقیق است؛ چرا که بسیاری از ارزش‌های برخاسته از انقلاب اسلامی با قوت و شدت بعد از پیروزی انقلاب همچنان در جامعه حضور دارند. در کنار این ارزش‌ها، برخی ارزش‌های جدید نیز متناسب با فضای جنگ ایران و عراق برجستگی و اهمیت خاصی پیدا می‌کنند که به تحقیق اضافه شده‌اند. در این تحقیق ارزش‌های انقلاب اسلامی را در چهار بعد مورد بررسی قرار خواهیم داد که عبارتند از: بعد سیاسی، بعد فرهنگی، بعد اجتماعی و بعد اقتصادی؛ و برای هر کدام از این ابعاد چند مقوله در نظر گرفته شده است که جمعاً ۱۷ مقوله را شامل می‌شود. جدول زیر، رویه عملیاتی‌سازی را با تفکیک ابعاد و زیر مؤلفه‌ها نشان داده است:

جمهوری اسلامی	مؤلفه‌های سیاسی	ارزش‌ها
ولایت فقیه		
آزادی		
استقلال		
دفاع		
امنیت		
مشارکت سیاسی		
نظام آرمانی		
شهادت در راه خدا	مؤلفه‌های فرهنگی	
حجاب		
اسطوره‌های مذهبی		
نماز		
عدالت	مؤلفه‌های اقتصادی	
نهی فقر و محرومیت		
استکبارستیزی	مؤلفه‌های اجتماعی	
وحدت و همبستگی		
دعوت به مبارزه با ستمگران		

جدول شماره (۲): عملیاتی سازی ارزش‌های انقلاب اسلامی ایران

مفاهیم تحقیق

۱. «ارزش»

از زوایای مختلف، تعاریف و برداشت‌های گوناگونی توسط فلاسفه، روان‌شناسان، انسان‌شناسان و جامعه‌شناسان نسبت به ارزش انجام پذیرفته است.

اما بیش از همه، اقتصاددانان و فیلسوفان اقتصادی به این مسأله پرداخته‌اند و ارزش از همان رشته نیز به دانش جامعه‌شناسی راه یافته است. ظاهراً اولین گام را در این زمینه «زیمل» با اثر خود درباره فلسفه پول آغاز نمود. او ارزش را در یک شکل و طبقه‌بندی جامعه از تصویر یا ظاهر دنیا می‌بیند که ماهیت عمیق آن نه در واحد بودن و یک شکل بودن آن، بلکه در تفاوت آن، یعنی در درجه‌بندی براساس ارزش است (رفع‌پور، ۱۳۷۸: ۲۶۷).

ارزش از واژگانی است که دارای غنی‌ترین، پیچیده‌ترین و مشکل‌ترین معناهاست. فرهنگ اصطلاحی و انتقادی فلسفی لالاند نیز چهار معنای متمایز برای آن می‌یابد:

الف. اینکه تا چه حد این اشیاء مورد علاقه و مطلوب فرد و یا مطابق معمول گروهی از افراد معین هستند؛

ب. اینکه تا چه حد این اشیاء شایستگی تحسین و مطلوبیت را دارند؛

پ. اینکه تا چه حد هدفی را برمی‌آورند؛

ت. اینکه در گروهی خاص و زمانی ویژه، در برابر این اشیاء چه مقدار کالایی که معیار سنجش ارزش به شمار می‌آید داده می‌شود. در این تعریف‌ها کیفیت اشیاء مطرح است؛ اما کیفیت خاص آنان نه به خودی خود، بلکه آن‌طور که افراد آنان را با توجه به منافعی که در آنان می‌بینند و ارزیابی می‌کنند، تعیین‌کننده ارزش است (طالبان و دیگران، ۱۳۸۹: ۲۷).

ارزش عبارت است از اندیشه‌ها و تصورات از آنچه یک فرهنگ خاص به آن‌ها به‌عنوان خوب یا بد، متمایل یا غیرمتمایل توجه دارد (محسنیان‌راد، ۱۳۷۵: ۶).

ارزش به معنای ارج و بهاء و ارزشمندی یا ارجمندی هر پدیده، شیء و چیز یا وضعیت، هدف و آرمانی که مطلوب و مورد علاقه واقع شود. خواه این مطلوبیت ذاتی و یا غیر ذاتی، حقیقی و واقعی و یا برعکس توهمی، پنداری و غیرواقعی باشد (صدرای و قنبری، ۱۳۸۷: ۲۴).

بروس کوئن می‌گوید: «ارزش‌ها احساسات ریشه‌داری است که اعضای یک جامعه در آن‌ها سهیم‌اند. همین احساسات غالباً اعمال و رفتار اعضای جامعه را تعیین می‌کند» (اردستانی، ۱۳۷۵: ۴۲).

گی‌روشه می‌گوید: «شیوه‌ای از بودن یا عمل که شخصی یا جمعی آن را به عنوان آرمان می‌شناسد و افراد یا رفتارهایی را که بدان نسبت داده می‌شوند، مطلوب و متشخص می‌سازد» (اردستانی، ۱۳۷۵: ۴۲).

هر کدام از این تعریف‌ها به جنبه‌هایی از مفهوم ارزش توجه کرده و از جنبه‌هایی نیز غافل شده‌اند و برخی اشتباهاتی نیز دارند. ارزش تنها تمایلی نیست که میلی را در انسان برانگیزاند. ارزش احساس، عقیده یا آرمان، الگوی اجتماعی، رفتار، هنجار و نگرش نیست. ارزش عینی نیست. با توجه به یک تعریف ترکیبی که از تجزیه و تحلیل هجده تعریف به دست آمده، می‌توان گفت ارزش، واقعیتی اجتماعی، درجه‌بندی شده و برخاسته از نیازها، جهان عقاید و آرمان‌هاست که ملاک قضاوت‌ها (خوب و بد، درست و غلط، زشت و زیبا و...) قرار می‌گیرد و مبنای شکل‌گیری کنش‌ها و هنجارهای اجتماعی است. ارزش‌ها به‌رغم اینکه، ذهنی و غیرقابل مشاهده هستند، از طریق هنجارها و کنش‌ها مشاهده می‌شوند و در عین حال واقعیتی اجتماعی هستند؛ چرا که در تمامی جوامع وجود دارند.

از آنجایی که محور اساسی مباحث جامعه‌شناختی «کنش اجتماعی» است، جامعه‌شناسان برای تعریف ارزش‌ها (همچون عنصر اساسی کنش اجتماعی) در مقابل فردی بودن آن بر بعد اجتماعی تمرکز و تأکید ویژه‌ای دارند. از منظر جامعه‌شناسی، مقصود از ارزش‌های اجتماعی، در واقع خواسته، ملاک‌ها و معیارهای ارزیابی است که اکثریت یک جامعه آن را می‌پذیرند. از آنجایی که نظم اجتماعی از مفاهیم کلیدی جامعه‌شناسی و محصول کنش‌های متقابل است، اشاره مختصری به این مبحث لازم است. نخستین مفهوم نظم اجتماعی، وجود کنترل در جامعه و یا مهار آن است. ممانعت کردن از هرگونه رفتار آنی و ناگهانی، به صورت دقیق‌تر کنترل هر حرکت خشونت‌آمیز در زندگی اجتماعی. دومین مفهوم آن، وجود کنش و واکنش‌های متقابل در زندگی اجتماعی است که دلالت دارد بر رفتار هر فرد که نه تصادفی و نه اتفاقی است، بلکه در یکدیگر تأثیر متقابل داشته و مکمل همدیگرند. مفهوم سوم به عامل قابلیت پیش‌بینی در زندگی اجتماعی اطلاق می‌شود: مردم تنها هنگامی وارد کنش اجتماعی می‌شوند که بدانند چه انتظاری از همدیگر دارند. اگر

این انتظار قرار است برآورده شود، آن‌گاه باید تا حدی با یکدیگر سازگار شود. مفهوم چهارم که می‌تواند به مفهوم نظم اجتماعی الحاق شود، عبارت است از سازگاری و پنجمین مفهوم عبارت است از ثبات. به تعبیر دیگر ارزش‌ها واقعیت‌های مرجح انسان‌ها هستند که به‌طور معمول به هشت طبقه تقسیم‌بندی می‌شوند: ۱. قدرت؛ ۲. دانش؛ ۳. ثروت؛ ۴. احترام؛ ۵. سلامت؛ ۶. مهارت؛ ۷. محبت؛ ۸. تقوی. به‌طور معمول افراد مختلف به دنبال ارضای خواسته‌ها و یا تأمین ارزش‌های مرجح خود هستند. به عبارت دیگر، همه ارزش‌ها را نمی‌توان هم‌زمان تحصیل کرد، البته بعضی از ارزش‌ها قابل تبدیل به یکدیگر هستند.

با توجه به تعاریف مذکور از ارزش‌ها، تعریف زیر شاید از گویایی و رسایی بیشتری برخوردار است که عبارت است از: انگاره‌ها، پنداشت‌ها، تصورها، ادراکات مشترک مورد پسند مطلوب یا نامطلوب و ناپسند (مثبت و منفی) که در میان گروهی از اجتماع یا بخش‌های وسیعی از اجتماع در رفتارها و کنش‌های آنان در ابعاد مختلف بروز و ظهور پیدا می‌کند. منظومه ارزش‌های مورد باور و اعتقاد در یک جامعه در قالب نظام‌های مختلف ارزشی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اخلاقی اهمیت داشته و هر اجتماعی و جامعه‌ای تحت تأثیر و نفوذ این خرده نظام‌های ارزشی قرار دارد (اردستانی، ۱۳۷۵: ۴۲).

۲. خاستگاه اجتماعی

خاستگاه اجتماعی، همان پایگاه و طبقه اجتماعی خانواده فرد است؛ با تأکید بر نقش پدر که با بررسی آن می‌توان فهمید که فرد از کدام طبقه اجتماعی نشأت گرفته است. خاستگاه اجتماعی به وسیله دو شاخص شغل و تحصیلات پدر سنجیده می‌شود و بعد از ترکیب معرف‌های شغل و تحصیلات به صورت ترتیبی در سه سطح خاستگاه اجتماعی بالا، متوسط و پایین طبقه‌بندی می‌شود. شغل پدر شهدا را در دو سطح به صورت یقه آبی و یقه سفید مورد محاسبه و بررسی قرار می‌دهیم.

یقه سفید: معمولاً وظایف شغلی‌شان را در یک مجموعه اداری به انجام می‌رسانند. آن‌ها حرفه‌ای‌های با مهارت بالا و به‌طور رسمی آموزش دیده هستند. تعداد زیادی از کارگران یقه سفید، از قبیل حسابداران، بانکداری، اعضای طبقه حاکم، سیاستمداران، بازرگانان،

حقوقدانان، و همچنین افرادی که در رشته‌های علمی از تخصص بالایی برخوردارند می‌تواند جزء یقه سفید شمرده شوند (میرخلیلی و خدادوست، ۱۳۹۶: ۳۱).

یقه آبی: فرد و یا افرادی از جامعه که اشتغال به کارهای دستی (به معنی کارگری) و کارخانه‌ای دارند و به صورت ساعتی حقوق می‌گیرد (میرخلیلی و خدادوست، ۱۳۹۶: ۳۱).

X1 = شغل (پدر) با دو حالت صفر و یک «یقه آبی» و «یقه سفید»؛

X2 = تحصیلات (پدر) با سه حالت بین یک تا سه «زیر دیپلم»، «دیپلم» و «دانشگاهی»؛

الف) شغل = یقه سفید؛ تحصیلات = دانشگاهی ← خاستگاه اجتماعی بالا؛

ب) شغل = یقه سفید؛ تحصیلات = دیپلم ← خاستگاه اجتماعی پایین؛

ج) شغل = یقه آبی؛ تحصیلات = زیر دیپلم ← خاستگاه اجتماعی پایین؛

د) شغل = یقه آبی؛ تحصیلات = دیپلم ← خاستگاه اجتماعی پایین؛

ه) حالات دیگر ← خاستگاه اجتماعی متوسط.

۳. وصیت‌نامه

وصیت‌نامه یکی از اسناد مکتوب به‌جا مانده از انسان پس از مرگ است. در این گونه نوشته‌ها مهم‌ترین مسائل اعتقادی، اقتصادی و سخنان ناگفته دوران حیات را می‌توان به نظاره نشست؛ به گونه‌ای که گاه می‌توان با مطالعه آن‌ها به طرز تفکر، نگرش، اعتقادات و حتی چگونگی فعالیت فرد در رویدادهای تاریخ‌ساز کشور و فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی وی پی برد. تعریف معمول و رایج وصیت‌نامه عبارت است از: سفارش و توصیه‌هایی که انسان برای کارهای پس از مرگش به دیگری می‌کند و وصی کسی است که مسئول انجام آن سفارش‌ها است. اما تفاوت اصلی مفهوم وصیت‌نامه شهدا با مفهوم معمول آن در این است که شهدا در نوشتن وصیت‌نامه نه تنها به امور حقوقی، توصیه‌ها و سفارش‌های شخصی توجه زیادی نداشته‌اند، بلکه بیشترین توصیه‌های آن‌ها بار معنوی داشته و در جهات عمومی و عام‌المنفعه مطرح شده است. بنابراین، در تعریف وصیت‌نامه شهدا می‌توان گفت وصیت‌نامه شهدا سندی مکتوب و بعضاً ضبط شده در نوار یا فیلم، شامل سفارش‌های

شهید به اعضای خانواده، دوستان، هم‌زمان و جامعه است که غالباً بیانگر اعتقادات شهید نیز هست (امیریان، ۱۳۹۳: ۱۰).

۴. شهید

در این تحقیق منظور از شهید کسی است که جان خود را در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران در جبهه‌های جنگ از دست داده و نام وی در بنیاد شهید و امور ایثارگران به‌عنوان شهید ثبت گردیده است.

یافته‌های پژوهش

در بخش یافته‌های توصیفی پژوهش، برخی از ویژگی‌های شهدا و پدرانشان را در قالب جداول و نمودارهایی ارائه نموده و سپس به تفسیر و تجزیه و تحلیل آن‌ها می‌پردازیم؛ درنهایت با ترکیب شاخص‌های مختلفی همچون شغل و تحصیلات، شاخص ترکیبی خاستگاه اجتماعی شهدا را مشخص نموده و مورد بررسی قرار خواهیم داد؛ سپس به یافته‌های تحلیلی پژوهش می‌پردازیم تا مشخص شود که بر اساس بررسی وصیت‌نامه‌های موجود، شهدا بیشتر به کدام‌یک از ارزش‌های اجتماعی انقلاب اسلامی اهمیت داده و تأکید نموده‌اند.

۱. یافته‌های توصیفی

در این بخش بایستی به ویژگی‌های جمعیتی و اقتصادی شهدا از جمله سن، جنسیت، وضعیت تأهل، وضعیت اقتصادی و ... اشاره نمود تا بر اساس چنین اطلاعاتی سعی گردد به یافته‌های تحلیلی پژوهش پرداخت.

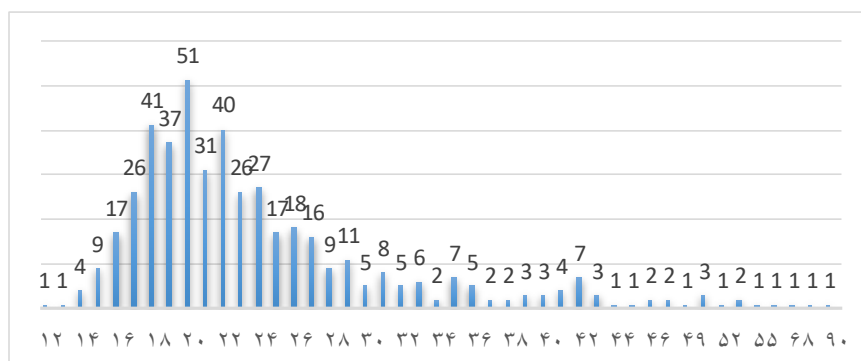
تعداد کل	فاقد اطلاعات	تعداد خالص	میانگین	میان	نما	مینیم	ماکزیم
۴۶۲	۰	۴۶۲	۲۷/۲۲	۲۴	۲۱	۱۲	۹۰

جدول شماره (۳): توزیع سنی شهدا

توزیع سن	فراوانی	درصد	درصد خالص	درصد تجمعی
12.00	1	.2	.2	.2
13.00	1	.2	.2	.4
14.00	4	.9	.9	1.3
15.00	9	1.9	1.9	3.2
16.00	17	3.6	3.7	6.9
17.00	26	5.5	5.6	12.6
18.00	41	8.7	8.9	21.4
19.00	37	7.9	8.0	29.4
20.00	51	10.9	11.0	40.5
21.00	31	6.6	6.7	47.2
22.00	40	8.5	8.7	55.8
23.00	26	5.5	5.6	61.5
24.00	27	5.7	5.8	67.3
25.00	17	3.6	3.7	71.0
26.00	18	3.8	3.9	74.9
27.00	16	3.4	3.5	78.4
28.00	9	1.9	1.9	80.3
29.00	11	2.3	2.4	82.7
30.00	5	1.1	1.1	83.8
31.00	8	1.7	1.7	85.5
32.00	5	1.1	1.1	86.6
33.00	6	1.3	1.3	87.9
34.00	2	.4	.4	88.3
35.00	7	1.5	1.5	89.8
36.00	5	1.1	1.1	90.9
37.00	2	.4	.4	91.3
38.00	2	.4	.4	91.8
39.00	3	.6	.6	92.4
40.00	3	.6	.6	93.1
41.00	4	.9	.9	93.9
42.00	7	1.5	1.5	95.5
43.00	3	.6	.6	96.1
44.00	1	.2	.2	96.3
45.00	1	.2	.2	96.5
46.00	2	.4	.4	97.0

48.00	2	.4	.4	97.4
49.00	1	.2	.2	97.6
50.00	3	.6	.6	98.3
52.00	1	.2	.2	98.5
53.00	2	.4	.4	98.9
55.00	1	.2	.2	99.1
57.00	1	.2	.2	99.4
68.00	1	.2	.2	99.6
69.00	1	.2	.2	99.8
90.00	1	.2	.2	100.0
کل	462	98.3	100.0	

جدول شماره (۴): وضعیت سنی شهدا

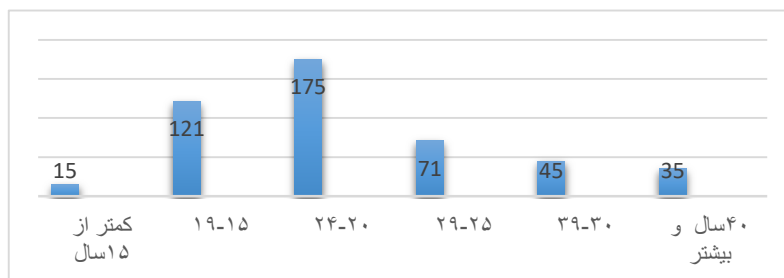
نمودار شماره (۱): وضعیت سنی

باتوجه به اطلاعات جداول بالا، بیشترین فراوانی مربوط به شهدای ۲۰ ساله (با ۱۰/۹ درصد و ۵۱ نفر) است. میانگین سن شهدا تقریباً ۲۲ تا ۲۷ سال بوده و ماکزیمم و مینیمم سنی شهدا نیز به ترتیب ۹۰ و ۱۲ سال بوده است. اگر سن افراد را طبقه‌بندی نموده و درواقع آن را به یک متغیر ترتیبی تبدیل کنیم، گروه‌های سنی شهدا به شکل جدول زیر هستند:

توزیع گروه سنی	درصد	درصد خالص	درصد تراکمی
کمتر از ۱۵ سال	۳/۲	۳/۲	۳/۲
۱۵-۱۹ سال	۲۶/۲	۲۶/۲	۲۹/۴
۲۰-۲۴ سال	۳۷/۹	۳۷/۹	۶۷/۳
۲۵-۲۹ سال	۱۵/۴	۱۵/۴	۸۲/۷
۳۰-۳۹ سال	۹/۷	۹/۷	۹۲/۴
۴۰ سال و بیشتر	۷/۶	۷/۶	۱۰۰
جمع	۱۰۰	۱۰۰	

جدول شماره (۵): طبقه‌بندی شهدا به تفکیک گروه‌های سنی

نمودار شماره (۲): طبقه‌بندی شهدا به تفکیک گروه‌های سنی

بر اساس داده‌های جدول بالا، مشخص می‌شود که بیشترین درصد شهدای استان ایلام مربوط به گروه سنی ۲۰-۲۴ ساله بوده (۳۷/۹ درصد) و هر چه از این گروه سنی به گروه‌های سنی بالاتر می‌رویم از میزان آن‌ها کاسته می‌شود. گروه سنی ۱۵-۱۹ ساله با (۲۶/۲ درصد) در رتبه بعدی قرار گرفته است و پس از آن گروه سنی ۲۵-۲۹ ساله با (۱۵/۴ درصد) قرار می‌گیرد. گروه سنی ۳۰-۳۹ ساله با (۹/۷ درصد) و گروه سنی چهل سال و بالاتر (۷/۶ درصد) و گروه سنی کمتر از ۱۵ سال (۳/۲ درصد) از شهدای استان ایلام را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین بر اساس اطلاعات موجود در جدول بالا، باید گفت که حدود ۹۰ درصد جمعیت شهدا را افراد زیر ۴۰ سال تشکیل داده و فقط حدود ۱۰ درصد شهدا، دارای سن بالاتر از چهل سال بوده‌اند.

جنسیت:

اگرچه متغیر جنسیت از متغیرهای اصلی و مورد سنجش در این پژوهش نبوده است، اما به منظور شناخت و ارائه توصیفی دقیق تر از جمعیت شهدای مورد مطالعه، لازم دیده شد بررسی گردد که اطلاعات مربوط به آن در جدول و نمودار ذیل آمده است:

جنسیت	فراوانی	درصد	درصد خالص	درصد تجمعی
مرد	۴۵۸	۹۹/۱	۹۹/۱	۹۹/۱
زن	۴	۰/۹	۰/۹	۱۰۰/۰
جمع	۴۶۲	۱۰۰	۱۰۰/۰	

جدول شماره (۶): توزیع فراوانی شهدا براساس جنسیت

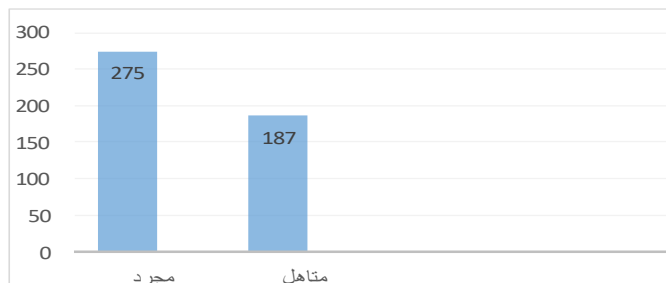
نمودار شماره (۳): توزیع شهدا به تفکیک جنسیت

براساس اطلاعات مندرج در جدول بالا، ۹۹/۱ درصد جمعیت شهدای استان ایلام را مردان و ۰/۹ درصد آن را زنان تشکیل می‌دهد.

وضعیت تأهل:

وضعیت تأهل	فراوانی	درصد	درصد خالص	درصد تجمعی
مجرد	۲۷۵	۵۹/۵	۵۹/۵	۵۹/۵
متأهل	۱۸۷	۴۰/۵	۴۰/۵	۱۰۰/۰
جمع	۴۶۲	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	

جدول شماره (۷): توزیع فراوانی شهدا برحسب وضعیت تأهل

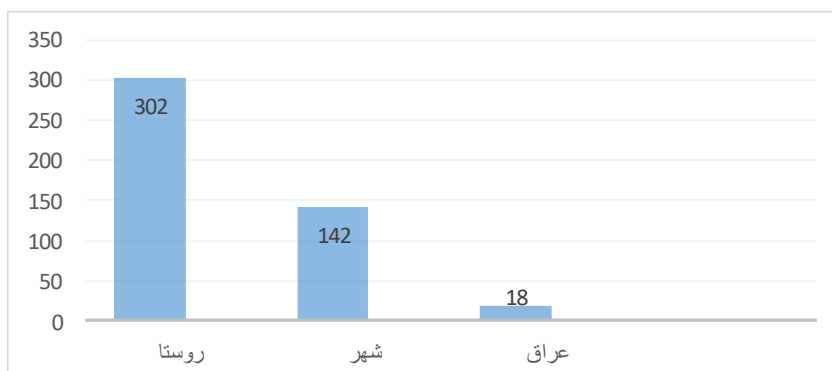
نمودار شماره (۴): توزیع شهدا برحسب وضعیت تأهل

براساس اطلاعات مندرج در جدول بالا، در بین شهدای استان ایلام تعداد افراد مجرد با فراوانی ۲۷۵ نفر (۵۹/۵ درصد) و تعداد افراد متأهل با فراوانی ۱۸۷ نفر (۴۰/۵ درصد) هستند.

محل تولد:

متغیر	فراوانی	درصد	درصد خالص	درصد تجمعی
روستا	۳۰۲	۶۵/۴	۶۵/۴	۶۵/۴
شهر	۱۴۲	۳۰/۷	۳۰/۷	۹۶/۱
عراق	۱۸	۳/۹	۳/۹	۱۰۰/۰
جمع	۴۶۲	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	

جدول شماره (۸): توزیع فراوانی شهدا برحسب محل تولد

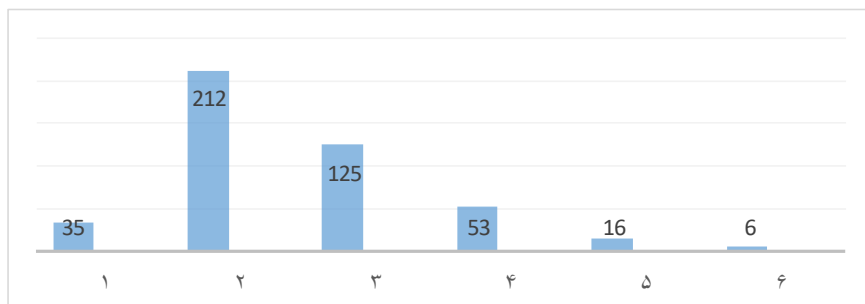
نمودار شماره (۵): توزیع شهدا برحسب محل تولد

باتوجه به اطلاعات جدول فوق، می‌توان گفت که اکثریت نمونه تحقیق (۳۰۲ نفر) یعنی ۶۵/۴ درصد، ساکن روستا، پس از آن (۱۴۲ نفر) یعنی ۳۰/۷ درصد ساکن شهر و سپس (۱۸ نفر) یعنی ۳/۹ درصد ساکن عراق هستند.

تحصیلات:

تحصیلات	فراوانی	درصد خالص	درصد	درصد تجمعی
بی‌سواد	۴۱	۸/۸۷	۸/۸۷	۸/۸۷
آموزش ابتدایی، خواندن و نوشتن	۲۱۹	۴۷/۴۰	۴۷/۴۰	۵۶/۲۷
راهنمایی و متوسطه	۱۲۶	۲۷/۲۷	۲۷/۲۷	۸۳/۵۴
دیپلم	۵۲	۱۱/۲۵	۱۱/۲۵	۹۴/۷۹
لیسانس و بالاتر	۱۶	۳/۴۶	۳/۴۶	۹۸/۲۵
حوزوی	۶	۱/۲۹	۱/۲۹	۹۹/۵۴
نامشخص	۲	۰/۴۳	۰/۴۳	۱۰۰/۰
جمع	۴۶۲	۱۰۰	۱۰۰	

جدول شماره (۹): توزیع فراوانی شهدا براساس تحصیلات

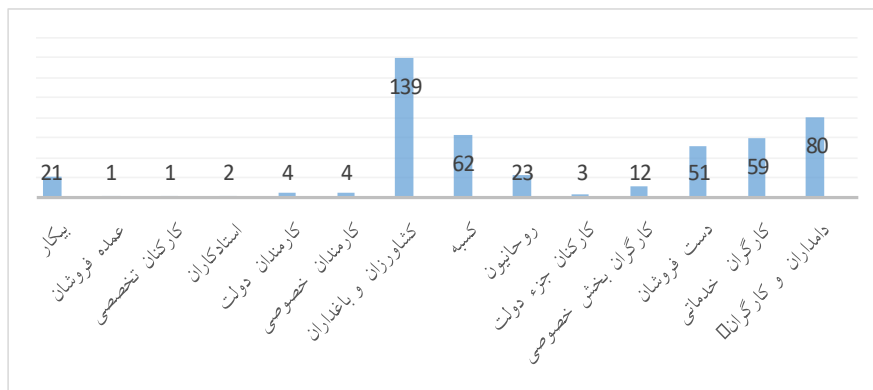
نمودار شماره (۶): توزیع فراوانی شهدا براساس تحصیلات

براساس اطلاعات مندرج در جدول بالا، سطح تحصیلی آموزش ابتدایی با فراوانی ۲۱۲ (۴۷/۴۰ درصد) دارای بیشترین میزان است و کمترین درصد مربوط به شهدایی است که دارای سطح تحصیلات حوزوی بوده‌اند (۱/۲۹ درصد).

شغل:

توزیع گروه شغلی	فراوانی	درصد	درصد خالص	درصد تراکمی
بیکار	۲۱	۴/۵	۴/۵	۴/۵
عمده‌فروشان، مالکان، مدیرعاملان و پیمانکار	۱	۰/۲	۰/۲	۴/۸
کارکنان تخصصی در سطوح میانه (دبیران و...)	۱	۰/۲	۰/۲	۵/۰
استادکاران و پرستاران	۲	۰/۴	۰/۴	۵/۴
کارمندان عادی دولت (دفتری، بایگانی، معلمی.....)	۴	۰/۹	۰/۹	۶/۳
کارمندان عادی بخش خصوصی	۴	۰/۹	۰/۹	۷/۱
کشاورزان و باغداران	۱۳۹	۳۰/۱	۳۰/۱	۳۷/۲
کسبه، پیشه‌وران	۶۲	۱۳/۴	۱۳/۴	۵۰/۶
روحانیون معمولی	۲۳	۵/۰	۵/۰	۵۵/۶
کارکنان جزء دولت (مستخدم، نگهبان، دربان، راننده و...)	۳	۰/۶	۰/۶	۵۶/۳
کارگران ساده در بخش خصوصی و سرایداران	۱۲	۲/۶	۲/۶	۵۸/۹
دست‌فروشان و فروشندگان دوره‌گرد	۵۱	۱۱/۰	۱۱/۰	۶۹/۹
کارگران ساده خدماتی مانند عمله و باربر	۵۹	۱۲/۸	۱۲/۸	۸۲/۷
دامداران و کارگران کشاورزی	۸۰	۱۷/۳	۱۷/۳	۱۰۰/۰
جمع	۴۶۲	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	

جدول شماره (۱۰): توزیع فراوانی گروه‌های شغلی شهدا

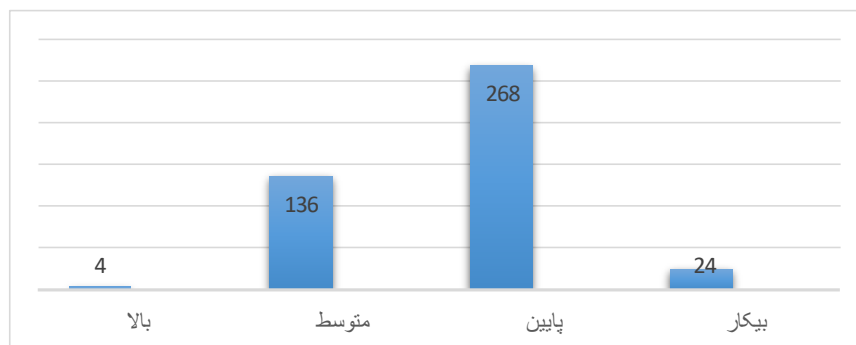

نمودار شماره (۷): وضعیت شغلی شهدا

همان طوری که از جدول بالا پیداست، بیشترین درصد مربوط به شهدایی است که در گروه شغلی کشاورزان و باغداران (۲۹/۴ درصد) فعالیت کرده‌اند. پس از آن، گروه‌های شغلی دامداران و کارگران کشاورزی (۱۶/۹ درصد)، کسبه و پیشه‌وران (۱۲/۲ درصد) در مرتبه دوم و سوم قرار می‌گیرند. کمترین درصد نیز مربوط به گروه‌های شغلی عمده‌فروشان و کارکنان تخصصی با (۰/۲ درصد) است. ۵/۱ درصد شهدا نیز بی‌کار بوده و ۷/۳ درصد نیز بدون جواب بوده‌اند. اگر مشاغل شهدا را نیز بر اساس سلسله مراتب شغلی مرتب کنیم، می‌تواند در قالب جدول و نمودار ذیل آورده شود:

درصد تراکمی	درصد خالص	درصد	فراوانی	توزیع
۰/۸۶	۰/۸۶	۰/۸۶	۴	بالا
۳۰/۲۹	۲۹/۴۳	۲۹/۴۳	۱۳۶	متوسط
۸۸/۲۹	۵۸/۰	۵۸/۰	۲۶۸	پایین
۹۳/۴۸	۵/۱۹	۵/۱۹	۲۴	بیکار
۱۰۰/۰	۶/۴۹	۶/۴۹	۳۰	نامشخص
	۱۰۰	۱۰۰	۴۶۲	جمع

جدول شماره (۱۱): توزیع فراوانی شهدا بر اساس سلسله مراتب شغلی

نمودار شماره (۸): توزیع فراوانی پدران شهدا براساس سلسله مراتب شغلی براساس اطلاعات جدول بالا، بیشترین مشاغل شهدا مربوط به مشاغلی است که از لحاظ رتبه اجتماعی در مرتبه پایین واقع شده‌اند (۵۸ درصد). کمترین درصد مربوط به مشاغلی است که در مرتبه بالا قرار گرفته‌اند (۰/۸ درصد). مشاغل متوسط با (۲۹/۴۳ درصد) در رتبه‌ی دوم قرار می‌گیرد. اگر از زاویه دیگری به جدول نگاه کنیم می‌بینیم که ۸۸/۲۹ درصد مشاغل شهدا از لحاظ رتبه اجتماعی در مرتبه پایین واقع بوده و تنها ۰/۸ درصد آن‌ها مشاغلشان در مرتبه بالا واقع شده است و در این میان سهم مشاغل با رتبه اجتماعی بسیار بالا در میان شهدا، صفر است.

خلاصه یافته‌های توصیفی پژوهش به شرح ذیل است:

الف. ۳۷/۹ درصد جامعه تحقیق (بیشترین میزان)، دارای گروه سنی ۲۴-۲۰ ساله هستند و هرچه از این گروه سنی به گروه‌های سنی بالاتر می‌رویم از درصد آن‌ها کاسته می‌شود؛
 ب. ۹۹/۱ درصد جامعه تحقیق را مردان و ۰/۹ درصد آن را زنان تشکیل داده‌اند؛
 ت. ۵۹/۵ درصد جامعه تحقیق را افراد مجرد و ۴۰/۵ درصد آن را افراد متأهل تشکیل داده‌اند؛

ث. ۶۵/۴ درصد جامعه تحقیق ساکن روستا، ۳۰/۷ درصد ساکن شهر و ۳/۹ درصد ساکن کشور عراق هستند؛

ج. از حیث تحصیلات، ۸/۷ درصد جامعه تحقیق بی سواد، ۴۷/۴ درصد دارای آموزش ابتدایی، ۲۷/۲ درصد دارای سطح سواد متوسط، ۱۱/۲ درصد دارای سطح سواد دیپلم و ۱/۲ درصد دارای سطح سواد بالاتر از لیسانس هستند؛

چ. از حیث تحصیلات پدر، ۹۴/۶ درصد جامعه تحقیق دارای سطح سواد زیر دیپلم هستند، و ۵/۴ درصد از اعضای تحقیق دارای سطح سواد دانشگاهی هستند؛

ح. بیشترین درصد شهدا جزء گروه شغلی کشاورزان و باغداران (۲۹/۴) بوده‌اند و گروه‌های شغلی دامداران و کارگران کشاورزی (۱۶/۹ درصد)، کسبه و پیشه‌ترجمان (۱۲/۲ درصد) در مرتبه دوم و سوم قرار می‌گیرند. کمترین درصد نیز مربوط به گروه‌های شغلی عمده‌فروشان و کارکنان تخصصی با (۲٪ درصد) است. ۵/۱ درصد شهدا نیز بیکار بوده‌اند و ۷/۳ درصد نیز شغل آن‌ها نامعلوم بوده است.

۲. یافته‌های تحلیلی

در این بخش و بعد از مرور متغیرهای زمینه‌ای تحقیق، حال به مرور متغیر اصلی این تحقیق که شامل چهار بعد اصلی (سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی) و ۱۷ مؤلفه است، می‌پردازیم. این بخش خود به دو قسمت تقسیم می‌گردد؛ در بخش اول، توزیع فراوانی شهدا از حیث خاستگاه اجتماعی و میزان اهمیت ارتباط آن با هر یک از مؤلفه‌های ۱۷ گانه آورده می‌شود؛ در نهایت در بخش پایانی میزان اهمیت آن‌ها به ارزش‌های چهارگانه سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی تعیین خواهد گردید.

توزیع فراوانی شهدا از حیث خاستگاه اجتماعی و میزان ارتباط آن با ارزش‌ها

الف. ارزش‌های سیاسی

۱. جمهوری اسلامی

درصد تجمعی	درصد خالص	درصد	فراوانی	خاستگاه اجتماعی
۰	۰	۰	۰	خاستگاه اجتماعی بالا
۰/۴	۰/۴	۰/۴	۲	خاستگاه اجتماعی متوسط
۱۴/۷	۱۴/۳	۱۴/۳	۶۶	خاستگاه اجتماعی پایین
۱۰۰/۰	۸۵/۳	۸۵/۳	۳۹۴	قید نشده
	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۴۶۲	جمع

جدول شماره (۱۲): توزیع فراوانی شهدا از حیث خاستگاه اجتماعی و اهمیت به جمهوری اسلامی براساس اطلاعات مندرج در جدول بالا، از بین شهدایی که در وصیت‌نامه‌های آن‌ها میزان اعتقاد و اهمیت به جمهوری اسلامی قید گردیده است، در خاستگاه اجتماعی بالا بدون تأکید، در خاستگاه اجتماعی متوسط ۰/۴ درصد و در نهایت بیشترین میزان تأکید و اعتقاد به جمهوری اسلامی در خاستگاه اجتماعی پایین با ۱۴/۳ درصد بوده است.

۲. ولایت فقیه

درصد تجمعی	درصد خالص	درصد	فراوانی	خاستگاه اجتماعی
۰/۲	۰/۲	۰/۲	۱	خاستگاه اجتماعی بالا
۱/۳	۱/۱	۱/۱	۵	خاستگاه اجتماعی متوسط
۲۱/۹	۲۰/۶	۲۰/۶	۹۵	خاستگاه اجتماعی پایین
۱۰۰	۷۸/۱	۷۸/۱	۳۶۱	قید نشده
	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۴۶۲	جمع

جدول شماره (۱۳): توزیع فراوانی شهدا از حیث خاستگاه اجتماعی و اهمیت به ولایت فقیه

اطلاعات مندرج در جدول بالا نشان می‌دهد میزان اهمیت ولایت فقیه در بین شهدایی که در وصیت‌نامه آن‌ها قید گردیده است، در خاستگاه اجتماعی بالا ۰/۲ درصد، در خاستگاه اجتماعی متوسط ۱/۱ درصد و در نهایت بیشترین میزان تأکید و اعتقاد به ولایت فقیه در خاستگاه اجتماعی پایین با ۲۰/۶ درصد است.

۳. آزادی

درصد تجمعی	درصد خالص	درصد	فراوانی	خاستگاه اجتماعی
۰	۰	۰	۰	خاستگاه اجتماعی بالا
۰/۴	۰/۴	۰/۴	۲	خاستگاه اجتماعی متوسط
۱۲/۳	۱۱/۹	۱۱/۹	۵۵	خاستگاه اجتماعی پایین
۱۰۰	۸۷/۷	۸۷/۷	۴۰۵	قید نشده
	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰	۴۶۲	جمع

جدول شماره (۱۴): توزیع فراوانی شهدا از حیث خاستگاه اجتماعی و اهمیت به آزادی اطلاعات مندرج در جدول بالا نشان می‌دهند میزان اهمیت آزادی در بین شهدایی که در وصیت‌نامه‌ی آن‌ها قید گردیده است، در خاستگاه اجتماعی بالا (۰ درصد)، در خاستگاه اجتماعی متوسط (۰/۴) و در نهایت بیشترین میزان اهمیت آزادی مربوط به خاستگاه اجتماعی پایین با (۱۱/۹ درصد) است.

۴. استقلال

درصد تجمعی	درصد خالص	درصد	فراوانی	خاستگاه اجتماعی
۰/۲	۰/۲	۰/۲	۱	خاستگاه اجتماعی بالا
۰/۲	۰	۰	۰	خاستگاه اجتماعی متوسط
۷/۸	۷/۶	۷/۶	۳۵	خاستگاه اجتماعی پایین
۱۰۰/۰	۹۲/۲	۹۲/۲	۴۲۶	قید نشده
	۱۰۰	۱۰۰	۴۶۲	جمع

جدول شماره (۱۵): توزیع فراوانی شهدا از حیث خاستگاه اجتماعی و اهمیت به استقلال اطلاعات مندرج در جدول بالا نشان می‌دهند میزان اهمیت استقلال در بین شهدایی که در وصیت‌نامه آن‌ها قید گردیده است، در خاستگاه اجتماعی بالا (۰/۲ درصد)، در خاستگاه

اجتماعی متوسط (۰ درصد) و در نهایت بیشترین میزان تأکید بر خاستگاه اجتماعی پایین با ۷/۶ درصد است.

۵. نظام آرمانی

درصد تجمعی	درصد خالص	درصد	فراوانی	خاستگاه اجتماعی
۰	۰	۰	۰	خاستگاه اجتماعی بالا
۰	۰	۰	۰	خاستگاه اجتماعی متوسط
۶/۱	۶/۱	۶/۱	۲۸	خاستگاه اجتماعی پایین
۱۰۰/۰	۹۳/۹	۹۳/۹	۴۳۴	قید نشده
	۱۰۰	۱۰۰	۴۶۲	جمع

جدول شماره (۱۶): توزیع فراوانی شهدا از حیث خاستگاه اجتماعی و اهمیت به نظام آرمانی اطلاعات مندرج در جدول بالا نشان می‌دهند که میزان اهمیت نظام آرمانی در بین شهدایی که در وصیت‌نامه آن‌ها قید گردیده است، در خاستگاه اجتماعی بالا و متوسط (۰ درصد) و در خاستگاه اجتماعی پایین (۶/۱ درصد) بوده است.

۶. دفاع

درصد تجمعی	درصد خالص	درصد	فراوانی	خاستگاه اجتماعی
۰	۰	۰	۰	خاستگاه اجتماعی بالا
۰	۰	۰	۰	خاستگاه اجتماعی متوسط
۳۱/۲	۳۱/۲	۳۱/۲	۱۴۴	خاستگاه اجتماعی پایین
۱۰۰/۰	۶۸/۸	۶۸/۸	۳۱۸	قید نشده
	۱۰۰	۱۰۰	۴۶۲	جمع

جدول شماره (۱۷): توزیع فراوانی شهدا از حیث خاستگاه اجتماعی و اهمیت به دفاع اطلاعات مندرج در جدول بالا نشان می‌دهند که میزان اهمیت دفاع در بین شهدایی که در وصیت‌نامه آن‌ها قید گردیده است، در خاستگاه اجتماعی بالا و متوسط (۰ درصد) و در خاستگاه اجتماعی پایین (۳۲/۲ درصد) بوده است.

۷. امنیت

درصد تجمعی	درصد خالص	درصد	فراوانی	خاستگاه اجتماعی
۰	۰	۰	۰	خاستگاه اجتماعی بالا
۰	۰	۰	۰	خاستگاه اجتماعی متوسط
۷/۶	۷/۶	۷/۶	۳۵	خاستگاه اجتماعی پایین
۱۰۰/۰	۹۲/۴	۹۲/۴	۴۲۷	قید نشده
	۱۰۰	۱۰۰	۴۶۲	جمع

جدول شماره (۱۸): توزیع فراوانی شهدا از حیث خاستگاه اجتماعی و اهمیت به امنیت

اطلاعات مندرج در جدول بالا نشان می‌دهند که میزان اهمیت امنیت در بین شهدایی که در وصیت‌نامه آن‌ها قید گردیده است، در خاستگاه اجتماعی بالا و خاستگاه اجتماعی متوسط (۰ درصد) و در خاستگاه اجتماعی پایین (۷/۶ درصد) است.

۸. مشارکت سیاسی

درصد تجمعی	درصد خالص	درصد	فراوانی	خاستگاه اجتماعی
۰	۰	۰	۰	خاستگاه اجتماعی بالا
۰/۴	۰/۴	۰/۴	۲	خاستگاه اجتماعی متوسط
۱۰/۴	۱۰/۰	۱۰/۰	۴۶	خاستگاه اجتماعی پایین
۱۰۰/۰	۸۹/۶	۸۹/۶	۴۱۴	قید نشده
	۱۰۰	۱۰۰	۴۶۲	جمع

جدول شماره (۱۹): توزیع فراوانی شهدا از حیث خاستگاه اجتماعی و اهمیت به مشارکت سیاسی

اطلاعات مندرج در جدول بالا نشان می‌دهند که میزان اهمیت مشارکت سیاسی در بین شهدایی که در وصیت‌نامه آن‌ها قید گردیده، در خاستگاه اجتماعی بالا (۰ درصد)، در خاستگاه اجتماعی متوسط (۰/۴)، و در خاستگاه اجتماعی پایین (۱۰/۰ درصد) است.

ب. ارزش‌های فرهنگی

۱. شهادت در راه خدا

درصد تجمعی	درصد خالص	درصد	فراوانی	خاستگاه اجتماعی
۰	۰	۰	۰	خاستگاه اجتماعی بالا
۱/۵	۱/۵	۱/۵	۷	خاستگاه اجتماعی متوسط
۴۵/۲	۴۳/۷	۴۳/۷	۲۰۲	خاستگاه اجتماعی پایین
۱۰۰/۰	۵۴/۸	۵۴/۸	۲۵۳	قید نشده
	۱۰۰	۱۰۰	۴۶۲	جمع

جدول شماره (۲۰): توزیع فراوانی شهدا از حیث خاستگاه اجتماعی و اهمیت به شهادت در راه خدا اطلاعات مندرج در جدول بالا نشان می‌دهند که میزان اهمیت شهادت در راه خدا در بین شهدایی که در وصیت‌نامه آن‌ها قید گردیده است، در خاستگاه اجتماعی بالا (۰ درصد)، در خاستگاه اجتماعی متوسط (۱/۵ درصد) و در خاستگاه اجتماعی پایین (۴۳/۷ درصد) است.

۲. نماز

درصد تجمعی	درصد خالص	درصد	فراوانی	خاستگاه اجتماعی
۰	۰	۰	۰	خاستگاه اجتماعی بالا
۰/۲	۰/۲	۰/۲	۱	خاستگاه اجتماعی متوسط
۱۶/۷	۱۶/۵	۱۶/۵	۷۶	خاستگاه اجتماعی پایین
۱۰۰/۰	۸۳/۳	۸۳/۳	۳۸۵	قید نشده
	۱۰۰	۱۰۰	۴۶۲	جمع

جدول شماره (۲۱): توزیع فراوانی شهدا از حیث خاستگاه اجتماعی و اهمیت به نماز اطلاعات مندرج در جدول بالا نشان می‌دهند که میزان اهمیت نماز در بین شهدایی که در وصیت‌نامه آن‌ها قید گردیده شده است، در خاستگاه اجتماعی بالا (۰ درصد)، در خاستگاه اجتماعی متوسط (۰/۲ درصد) و در خاستگاه اجتماعی پایین (۱۶/۵ درصد) است.

۳. حجاب

درصد تجمعی	درصد خالص	درصد	فراوانی	خاستگاه اجتماعی
۰	۰	۰	۰	خاستگاه اجتماعی بالا
۰/۹	۰/۹	۰/۹	۴	خاستگاه اجتماعی متوسط
۱۹/۷	۱۸/۸	۱۸/۸	۸۷	خاستگاه اجتماعی پایین
۱۰۰/۰	۸۰/۳	۸۰/۳	۳۷۱	قید نشده
	۱۰۰	۱۰۰	۴۶۲	جمع

جدول شماره (۲۲): توزیع فراوانی شهدا از حیث خاستگاه اجتماعی و اهمیت به حجاب

اطلاعات مندرج در جدول بالا نشان می‌دهند که میزان اهمیت حجاب در بین شهدایی که در وصیت‌نامه آن‌ها قید گردیده شده است، در خاستگاه اجتماعی بالا (۰ درصد)، در خاستگاه اجتماعی متوسط (۰/۹ درصد) و در خاستگاه اجتماعی پایین ۱۸/۸ درصد است. ۴. اسطوره‌های مذهبی

درصد تجمعی	درصد خالص	درصد	فراوانی	خاستگاه اجتماعی
۰/۲	۰/۲	۰/۲	۱	خاستگاه اجتماعی بالا
۱/۱	۰/۹	۰/۹	۴	خاستگاه اجتماعی متوسط
۳۷/۷	۳۶/۶	۳۶/۶	۱۶۹	خاستگاه اجتماعی پایین
۱۰۰/۰	۶۲/۳	۶۲/۳	۲۸۸	قید نشده
	۱۰۰	۱۰۰	۴۶۲	جمع

جدول شماره (۲۳): توزیع فراوانی شهدا از حیث خاستگاه اجتماعی و اهمیت به اسطوره‌های مذهبی
اطلاعات مندرج در جدول بالا نشان می‌دهند که میزان اهمیت اسطوره‌های مذهبی در بین شهدایی که در وصیت‌نامه آن‌ها قید گردیده شده است، در خاستگاه اجتماعی بالا (۰/۲ درصد)، در خاستگاه اجتماعی متوسط (۰/۹ درصد) و در خاستگاه اجتماعی پایین ۳۶/۶ درصد است.

ج. ارزش‌های اجتماعی

۱. وحدت و همبستگی

درصد تجمعی	درصد خالص	درصد	فراوانی	خاستگاه اجتماعی
۰/۲	۰/۲	۰/۲	۱	خاستگاه اجتماعی بالا
۰/۶	۰/۴	۰/۴	۲	خاستگاه اجتماعی متوسط
۲۸/۵	۲۷/۹	۲۷/۹	۱۲۹	خاستگاه اجتماعی پایین
۱۰۰/۰	۷۱/۵	۷۱/۵	۳۳۰	قید نشده
	۱۰۰	۱۰۰	۴۶۲	جمع

جدول شماره (۲۴): توزیع فراوانی شهدا از حیث خاستگاه اجتماعی و اهمیت به وحدت و همبستگی اطلاعات مندرج در جدول بالا نشان می‌دهند که میزان اهمیت وحدت و همبستگی در بین شهدایی که در وصیت‌نامه‌ی آن‌ها قید گردیده است، در خاستگاه اجتماعی بالا ۰/۲، در خاستگاه اجتماعی متوسط ۰/۴ درصد و در خاستگاه اجتماعی پایین ۲۷/۹ درصد است.

۲. دعوت به مبارزه

درصد تجمعی	درصد خالص	درصد	فراوانی	خاستگاه اجتماعی
۰	۰	۰	۰	خاستگاه اجتماعی بالا
۰/۴	۰/۴	۰/۴	۲	خاستگاه اجتماعی متوسط
۲۶/۶	۲۶/۲	۲۶/۲	۱۲۱	خاستگاه اجتماعی پایین
۱۰۰/۰	۷۳/۴	۷۳/۴	۳۳۹	قید نشده
	۱۰۰	۱۰۰	۴۶۲	جمع

جدول شماره (۲۵): توزیع فراوانی شهدا از حیث خاستگاه اجتماعی و اهمیت به دعوت به مبارزه اطلاعات مندرج در جدول بالا نشان می‌دهند که میزان اهمیت دعوت به مبارزه در بین شهدایی که در وصیت‌نامه آن‌ها قید گردیده است، در خاستگاه اجتماعی بالا (۰ درصد)، در خاستگاه اجتماعی متوسط (۰/۴ درصد) و در خاستگاه اجتماعی بالا (۲۶/۲ درصد) است.

۳. استکبارستیزی

خاستگاه اجتماعی	فراوانی	درصد	درصد خالص	درصد تجمعی
خاستگاه اجتماعی بالا	۰	۰	۰	۰
خاستگاه اجتماعی متوسط	۵۰	۱۰/۸	۱۰/۸	۱۰/۸
خاستگاه اجتماعی پایین	۲۵۰	۵۴/۱	۵۴/۱	۶۴/۹
قید نشده	۱۶۲	۳۵/۱	۳۵/۱	۱۰۰/۰
جمع	۴۶۲	۱۰۰	۱۰۰	

جدول شماره (۲۶): توزیع فراوانی شهدا از حیث خاستگاه اجتماعی و اهمیت به استکبارستیزی
اطلاعات مندرج در جدول بالا نشان می‌دهند که میزان اهمیت استکبارستیزی در بین شهدا، در خاستگاه اجتماعی بالا (۰ درصد)، در خاستگاه اجتماعی متوسط (۱۰/۸ درصد) و در خاستگاه اجتماعی پایین (۵۴/۱ درصد) است.

د. ارزش‌های اقتصادی

۱. عدالت

خاستگاه اجتماعی	فراوانی	درصد	درصد خالص	درصد تجمعی
خاستگاه اجتماعی بالا	۰	۰	۰	۰
خاستگاه اجتماعی متوسط	۰	۰	۰	۰
خاستگاه اجتماعی پایین	۱۴	۳/۱	۳/۱	۳/۱
قید نشده	۴۴۸	۹۶/۹	۹۶/۹	۱۰۰/۰
جمع	۴۶۲	۱۰۰	۱۰۰	

جدول شماره (۲۷): توزیع فراوانی شهدا از حیث خاستگاه اجتماعی و اهمیت به عدالت

اطلاعات مندرج در جدول بالا نشان می‌دهند که میزان اهمیت عدالت در بین شهدایی که در وصیت‌نامه آن‌ها مفاهیم مرتبط با آن قید گردیده است، در خاستگاه اجتماعی بالا و خاستگاه اجتماعی متوسط ۰ درصد و در خاستگاه اجتماعی پایین ۳/۱ درصد است.

۲. نفی فقر

درصد تجمعی	درصد خالص	درصد	فراوانی	خاستگاه اجتماعی
۰	۰	۰	۰	خاستگاه اجتماعی بالا
۰/۲	۰/۲	۰/۲	۱	خاستگاه اجتماعی متوسط
۸/۹	۸/۷	۸/۷	۴۰	خاستگاه اجتماعی پایین
۱۰۰/۰	۹۱/۱	۹۱/۱	۴۲۱	قید نشده
	۱۰۰	۱۰۰	۴۶۲	جمع

جدول شماره (۲۸): توزیع فراوانی شهدا از حیث خاستگاه اجتماعی و اهمیت نفی فقر

اطلاعات مندرج در جدول بالا نشان می‌دهند که میزان اهمیت نفی فقر در بین شهدایی که در وصیت‌نامه آن‌ها قید گردیده است، در خاستگاه اجتماعی (۰ درصد)، در خاستگاه اجتماعی متوسط (۰/۲ درصد) و در خاستگاه اجتماعی پایین (۸/۷ درصد) است.

تفسیر نتایج

با توجه به مؤلفه‌هایی که در وصیت‌نامه‌های شهدای قید گردیده است، اگر بخواهیم میزان تعلق و اهمیت شهدا را به مؤلفه‌های مورد نظر به صورت سلسله مراتبی تقسیم‌بندی نماییم، با توجه به تحلیل محتوای ۴۶۲ وصیت‌نامه از شهدا می‌توان گفت: بیشترین تأکید و توجه شهدا بر استکبارستیزی؛ ۳۰۰ نفر (۶۴/۹ درصد)، شهادت در راه خدا؛ ۲۰۹ نفر (۴۵/۲ درصد)، اسطوره‌های مذهبی؛ ۱۷۴ نفر (۳۷/۶ درصد)، دفاع؛ ۱۴۴ نفر (۳۱/۲ درصد)، وحدت و همبستگی؛ ۱۳۲ نفر (۲۸/۵ درصد)، دعوت به مبارزه؛ ۱۲۳ نفر (۲۶/۶ درصد)، ولایت فقیه؛ ۱۰۱ نفر (۲۱/۸ درصد)، حجاب؛ ۹۱ نفر (۱۹/۶ درصد)، نماز؛ ۷۷ نفر (۱۶/۶ درصد)، جمهوری اسلامی؛ ۶۸ نفر (۱۴/۷ درصد)، آزادی؛ ۵۷ نفر (۱۲/۳ درصد)،

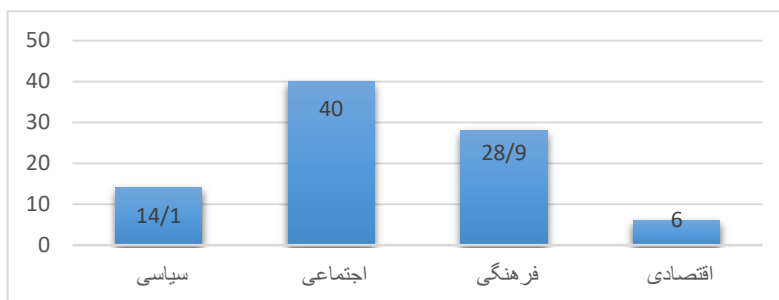
مشارکت سیاسی؛ ۴۸ نفر (۱۰/۳ درصد)، نفی فقر؛ ۴۱ نفر (۸/۸ درصد)؛ استقلال؛ ۳۶ نفر (۷/۷ درصد)؛ امنیت، ۳۵ نفر (۷/۶ درصد)، نظام آرمانی؛ ۲۸ نفر (۶/۱ درصد) و در نهایت عدالت؛ ۱۴ نفر (۳/۱ درصد) بوده است.

میزان اهمیت شهدا به ارزش‌های چهارگانه سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی

در این بخش بعد از ذکر نمودن میزان اهمیت هر یک از مؤلفه‌های ۱۷ گانه از نظر شهدا و همچنین معین نمودن رابطه خاستگاه اجتماعی آن‌ها با میزان تأکیدشان بر این مؤلفه‌ها، میزان تأکید و توجه شهدا به ارزش‌های چهارگانه سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی با تکیه بر جدول و نمودار ذیل (میزان اهمیت شهدا به هر کدام از ارزش‌ها به صورت جداگانه از ۱۰۰ درصد در نظر گرفته شده است) مشخص خواهد گردید:

درصد	بعد
۱۴/۱	سیاسی
۲۸/۹	فرهنگی
۴۰/۰	اجتماعی
۶/۰	اقتصادی

جدول شماره (۲۹): میزان تأکید و اهمیت شهدا به ارزش‌های چهارگانه سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی

نمودار شماره (۹): میزان تأکید و اهمیت شهدا به ارزش‌های چهارگانه سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی

اطلاعات مندرج در جدول و نمودار بالا نشان می‌دهند که بیشترین تأکید شهدا بر ارزش‌های اجتماعی (۴۰ درصد) و کمترین تأکید نیز بر ارزش‌های اقتصادی (۶ درصد) بوده است.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به دنبال بررسی و تحلیل محتوای وصیت‌نامه شهدای جنگ تحمیلی در استان ایلام جهت شناخت و کشف اهمیت ارزش‌های انقلاب اسلامی از نظر آن‌ها به انجام رسیده است. بر این اساس هفده مؤلفه به‌عنوان زیرمجموعه ارزش‌های سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی در این پژوهش مدنظر بوده است و بر اساس این ارزش‌ها و مؤلفه‌ها مسئله اصلی این پژوهش انعکاس ارزش‌های انقلاب در وصیت‌نامه‌ی شهدا است؛ با توجه به این مسئله، این پژوهش دنبال پاسخ به پرسش ذیل را هدف خود قرار داده است:

مهم‌ترین ارزش‌های انقلاب اسلامی که در وصایای شهدای جنگ تحمیلی بازتاب یافته کدامند و سلسله مراتب آن‌ها چگونه است؟

از آنجایی که روش تحقیق در این پژوهش، تحلیل محتوا بوده است، باید ذکر نمود که جمعیت این تحقیق شهدای استان ایلام (دارای وصیت‌نامه) را شامل شده است. با توجه به این موضوع، حجم نمونه تحقیق ۴۶۲ مورد از وصایای شهدای استان ایلام است که برای تجزیه و تحلیل وصایای آن‌ها از روش تصادفی استفاده نشده است، بلکه کل حجم نمونه مورد بررسی قرار می‌گیرد. به عبارتی باید اذعان نمود که با توجه به اینکه از بین کل شهدای استان ایلام، فقط ۴۶۲ مورد دارای وصیت‌نامه بوده‌اند و همچنین از آنجایی که کل این وصیت‌نامه‌ها در این پژوهش مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته‌اند، اصلاً بحث نمونه‌گیری مطرح نبوده و در واقع کلیه جامعه آماری مورد بررسی و تحلیل واقع شده‌اند.

بنابراین به‌عنوان خلاصه و نوعی جمع‌بندی از یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان به موارد ذیل به‌صورت بسیار کوتاه اشاره کرد:

الف. اگر بخواهیم بر اساس میزان تعلق و اهمیت شهدا به هر کدام از مؤلفه‌های مورد نظر (با توجه به مؤلفه‌هایی که در وصیت‌نامه‌های آنها قید شده بود)، آنها را به صورت سلسله مراتب تقسیم‌بندی نماییم، باید ذکر نمود که: با توجه به تحلیل محتوای ۴۶۲ وصیت‌نامه شهید، ۳۰۰ نفر (۶۴/۹ درصد) بیشترین تأکید را بر «استکبارستیزی» و ۱۴ نفر (۳/۱ درصد) کمترین تأکید را بر «عدالت» داشته‌اند.

ب. از حیث میزان تأکید شهدا بر ارزش‌های چهارگانه سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی مشخص گردید که بیشترین تأکید شهدا بر «ارزش‌های اجتماعی» (۴۰ درصد) و کمترین تأکید نیز بر «ارزش‌های اقتصادی» (۶ درصد) بوده است.

منابع

۱. اخوان مفرد، حمیدرضا. (۱۳۸۱) **ایدئولوژی انقلاب ایران**، تهران: معاونت پژوهشی پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، چاپ اول.
۲. اشعری، اکبر. (۱۳۵۸) **بررسی پایگاه اقتصادی - اجتماعی شهدای انقلاب اسلامی در روزهای ۲۲-۲۰ بهمن ۱۳۵۷**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.
۳. امیریان، ابراهیم. (۱۳۹۳) **تحلیل وصیت‌نامه‌های شهدای استان کرمانشاه با تأکید بر آموزه‌های تربیتی**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد علوم تربیتی (تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت)، دانشگاه ملایر.
۴. باقری، محمدمین. (۱۳۸۶) **بررسی خاستگاه و طبقه اجتماعی شهدای انقلاب اسلامی شهر تهران (سال‌های ۵۷-۱۳۵۶)**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران.
۵. پناهی، محمدحسین. (۱۳۸۳) **جامعه‌شناسی شعارهای انقلاب اسلامی**، تهران: موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر.
۶. تاجیک، محمدرضا و فرهاد درویشی. (۱۳۸۳) «آرمان‌های انقلاب اسلامی در عصر جهانی شدن (چالش‌ها و واکنش‌ها)»، **مجله جامعه‌شناسی ایران**، دوره پنجم، شماره ۳، صص ۱۴۰-۱۷۱.

۷. حاجیلری، عبدالرضا. (۱۳۸۰) **کنکاشی در تغییر ارزش‌ها پس از پیروزی انقلاب اسلامی**، تهران: دفتر فرهنگ و نشر معارف.
۸. حاضری، علی محمد و محمد عاملی. (۱۳۸۶) «چرخش فرهنگی در قلمرو مطالعات انقلاب‌های اجتماعی با تأکید بر انقلاب اسلامی»، **نامه علوم اجتماعی**، شماره ۳۲، صص ۱-۱۸.
۹. خمینی، روح‌الله. (۱۳۸۹) **صحیفه امام**، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۱۰. رضایی اردستانی، محمدحسین. (۱۳۷۵)، «پژوهشی در ارزش‌های اجتماعی»، **فصلنامه مصباح**، شماره ۲، صص ۳۹-۶۶.
۱۱. رفیع پور، فرامرز. (۱۳۷۸) «تغییرات ارزشی در آینه سینما و مطبوعات»، **نامه پژوهش**، سال چهارم، شماره ۱۴ و ۱۵، صص ۵-۳۰.
۱۲. دهقانان ارزیل، حسن. (۱۳۹۰) **بررسی خاستگاه و طبقه اجتماعی شهدا و ایثارگران انقلاب اسلامی با تأکید بر مطالعه در استان‌های آذربایجان شرقی و غربی (۵۷-۱۳۵۰)**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی.
۱۳. صدرا، علیرضا و علی قنبری. (۱۳۸۷) **ارزش‌های حاکم بر جامعه ایرانی**، پژوهشکده تحقیقات استراتژیک گروه پژوهش‌های فرهنگی و اجتماعی، تهران: مؤسسه انتشاراتی کمیل.
۱۴. طالبان، محمدرضا؛ محمد مبشری و مصطفی مهرآیین. (۱۳۸۹) «بررسی روند دگرگونی ارزشی در ایران (۱۳۵۳ - ۱۳۸۸)»، **دانشنامه علوم اجتماعی تربیت مدرس**، دوره ۱، شماره ۳، صص ۲۳-۶۳.
۱۵. طالبان، محمدرضا. (۱۳۸۹) **پیمایش ملی سنجش دینداری ایرانیان**، تهران: مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران.
۱۶. عرب‌نژاد، زهرا. (۱۳۸۰) **بررسی خاستگاه اجتماعی و تحلیل محتوای وصیت‌نامه‌های شهدای شهرستان کرمان**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان.
۱۷. علی بابایی، یحیی. (۱۳۶۸) **بررسی وضعیت اقتصادی، اجتماعی بسیجیان جبهه رفته شهر تهران**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
۱۸. محسنیان راد، مهدی. (۱۳۵۷)، **انقلاب، مطبوعات و ارزش‌ها**، تهران: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.

۱۹. میرخلیلی، سید محمود و بهنام خدادوست. (۱۳۹۶) «تغییر از مجرمین یقه سفید به مجرمین یقه قرمز»، فصلنامه جستارهای حقوق عمومی، صص ۲۲-۴۰.
۲۰. هومن، عباس. (۱۳۹۳) راهنمای عملی تحلیل محتوا، تهران: مؤسسه مبتکران و پیشروان.